

תרומת איברים בראי ההלכה

הצלת חיים היא ערך יסוד ביהדות.

מהפסוק "לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא יט, טז) אנו למדים כי יש לעשות הכול כדי להציל חיי אדם. רש"י מפרש שאסור לו לאדם לעמוד בחיבוק ידיים כשבכוחו להציל אדם אחר ממוות. ב"חושן משפט" (פירוש ל"שולחן ערוך") כתוב: "[...] אפילו אם קיימת סכנה לחייך בהצלת אדם אחר, אל לך לדאוג יתר על המידה לחייך שלך". מהוראה זו מסיקים שמן הראוי להציל חיים באמצעות תרומת איברים.

הרבנים התומכים בתרומת איברים ומתירים אותה מסתמכים על הרעיון של "פיקוח נפש" הקיים ביהדות.

פיקוח נפש משמעותו מעשה של הצלת חיים, עזרה לאדם הנתון בסכנת מוות וטיפול בו.

לפי התלמוד, פיקוח נפש דוחה את כל המצוות שבתורה חוץ מעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. האמורא שמואל למד עקרון זה מהפסוק "ושמרתם את חוקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (ויקרא יח, ה) ואמר עליו: "וחי בהם – ולא שימות בהם" (תלמוד בבלי, יומא פה, ע"ב).

מכיוון שבימינו שיעור ההצלחה של השתלות האיברים גבוה בזכות התרופות המונעות את דחיית השתל, אפשר לומר שהשתלת רוב האיברים היא בגדר פיקוח נפש. לכן אפילו אם יש חשש שבתרומת איברים יש עברה על איסורים אחרים מן ההלכה (שיובאו להלן), יש לסמוך על הכלל שפיקוח נפש דוחה את רוב האיסורים שבתורה.

פיקוח נפש – לפי המסורת היהודית, החיים עצמם מקודשים וחשובים יותר מכל המצוות. מכאן שמותר לאדם לעבור על כל המצוות כדי להציל את עצמו או את זולתו ממוות. דוגמה: אם מאיימים על אדם: "חלל את השבת, ולא – נהרוג אותך", מותר לאדם לחלל שבת כדי שלא ימות. אולם על שלושת האיסורים הנחשבים לאיסורים החמורים ביותר בתורה – עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים – חל הכלל "ייהרג ואל יעבור", כלומר אסור לאדם לעבור עליהם גם אם הוא או זולתו נתונים בסכנת מוות.

עמדת ההלכה בעניין תרומת איברים מן המת

הקושי העיקרי בתרומה ובהשתלה של איברים מבחינה הלכתית הוא קביעת רגע המוות של האדם (התורם). על פי ההלכה, אסור לגרום למותו של אדם בכוונה משום האיסור "לא תרצח", גם אם מדובר באדם שמותו קרוב מאוד והמטרה היא להאריך חיי אדם אחר.

מכיוון שבמרבית ההשתלות מדובר באיבר חיוני שהוצאתו תגרום למות האדם (למשל בהשתלת לב), על פי ההלכה יש לחכות למותו של האדם כדי להוציא את האיבר המיועד להשתלה. ההלכה מגדירה כמה תנאים לקביעת רגע מותו של אדם: חוסר הכרה, חוסר תזוזה של איברי גופו וכשחדל לפעול האיבר שהפסקת פעילותו מגדירה את רגע המוות. בסעיף זה טמונה עיקר המחלוקת, שכן לא ברור מהו אותו איבר שחוסר תפקודו מגדיר את רגע המוות. יש שלוש אפשרויות שונות שבהן אי-תפקוד של איבר קובע את רגע המוות:

- הפסקת פעילות הנשימה ופעילות הלב
- הרס המוח כולו, גם אם הלב עדיין פועל
- היעדר מוחלט של נשימה עצמונית (ללא מכשירים) באופן בלתי הפיך, גם אם עדיין יש פעילות של הלב.

המחלוקת בין גדולי הרבנים היא איזו משלוש האפשרויות הללו היא הקובעת את רגע מותו של האדם מבחינה הלכתית.

המסכימים כי היעדר מוחלט של נשימה עצמונית באופן בלתי הפיך הוא הקובע את רגע המוות הם שיכולים להסכים, בתנאים מסוימים, לתרומת איברים, שכן ברפואה מתייחסים לרגע המוות לפי ההגדרה של "מוות מוחי-נשימתי" – כאשר גזע המוח וכל המוח מוגדרים מתים. אמנם הלב ואיברים אחרים עוד יכולים להמשיך לפעול זמן מה בעזרת אמצעים מלאכותיים כמו תרופות ומכונות הנשמה, אך בעצם מכל הבחינות האדם מת, ואין שום סיכוי שמוחו יחזור לתפקד. במצב כזה שאר האיברים ממשיכים לפעול, ולכן אפשר לתרום אותם.

הפוסקים ההלכתיים בארץ ובעולם דנו רבות בשאלה אם גם מבחינת ההלכה היהודית מוות מוחי נחשב למוות (שכן האדם מונשם בעזרת מכונת הנשמה, אך לבו ממשיך לפעול).

פתרון הלכתי לבעיה זו נמצא בשנת תשמ"ו בפיתוח טכנולוגיה רפואית שאפשרה למדוד את מותו של "גזע המוח" השולט גם במערכת הנשימה ולקבוע באופן חד-משמעי את רגע המוות. לאחר התפתחות זו התירו כמה פוסקי הלכה חשובים (כמו הרב משה פיינשטיין, הרב שאול ישראל והרב יהודה גרשוני), וכן הרבנות הראשית לישראל השתלות לב. הרבנות הראשית הכירה בכך שמוות מוחי הוא מוות לכל דבר כבר בשנת 1986 [[קישור לפסק ההלכה](#)] וקבעה תנאים לאישור השתלות לב, ובהם:

- הנשימה הטבעית פסקה לחלוטין.
- יש הוכחות חד-משמעיות של הרס גזע המוח באמצעות בדיקות מדעיות ואובייקטיביות.
- לרופאים הקובעים את המוות אין שום קשר ישיר או עקיף לרופאים המשתילים את האיברים בחולה.
- נציג הרבנות הראשית הוא חבר בצוות הקובע את המוות. (נציג זה יכול להיות רופא המכיר את ההלכה, את שיקוליה ואת דרך חשיבתה.)

לאורך השנים המשיכו לשרור חילוקי דעות בין הרבנים לבין אנשי הרפואה בדבר הדרך והאמצעים לקביעת המוות המוחי. המחלוקת באה לסיומה עם חקיקת חוק המוות המוחי-נשימתי. [[קישור לחוק המוות מוחי-נשימתי](#)]

ועדיין ישנם רבנים שאינם מסכימים לקביעה כי מוות מוחי הוא מוות לכל דבר וקובעים שרגע המוות מבחינה הלכתית הוא הפסקת פעילות הלב. מבחינתם נטילת איברים מגופו של אדם בטרם הפסיקה פעילות לבו היא בעצם נטילת חיים. כשמדובר בתורם שמותו נקבע על פי ההלכה, לא תהיה בעיה לתת היתר להשתלת איברים בתנאי שהם נועדו להצלת חיים ובתנאי שמשפחת הנפטר מסכימה לכך.

בחודש ספטמבר 2009 [אישרה הרבנות הראשית](#), בראשות הראשון לציון הרב שלמה עמאר והרב הראשי לישראל הרב יונה מצגר, כי חוק המוות המוחי-נשימתי שהתקבל בשנת 2008 תואם את ההלכה. מכאן שמאז אפשר לממש ללא סייג את פסיקת הרבנות משנת 1986. החוק מנסח את כל הדרישות לקביעת מוות מוחי-נשימתי אשר מקובלות הן על הרופאים הן על הרבנים (המקבלים את העיקרון שמות המוח הוא מות האדם).

אלה התוספות שדרש חוק המוות המוחי-נשימתי:

1. יתווסף מבחן אובייקטיבי למבחנים הקליניים.
 2. תהיה תכנית הכשרה והסמכה מיוחדת לרופאים אשר יקבעו את המוות המוחי-נשימתי.
 3. בקרה של ועדת המעקב – כל מקרה של קביעת מוות מוחי-נשימתי תבדוק ועדת מעקב עליונה המורכבת מרופאים, מרבנים ומאנשי ציבור.
 4. אחידות בכל המדינה – הליך קביעת המוות המוחי-נשימתי יהיה אחיד בכל בתי החולים במדינה.
- עם זאת היו רבנים שקראו לכבד גם את המשפחות שאינן מקבלות את ההגדרה שהמוות המוחי הוא רגע המוות [\[קישור לפסק ההלכה\]](#) ולא ללחוץ עליהן לתרום איברים. כמו כן בשנת 2002 נוסף בכרטיס אדי סעיף המאפשר לתורם, אם רצונו בכך, להתנות את התרומה בהסכמת סמכות דתית המקובלת עליו.

נוסף על הדיון בדבר קביעת רגע המוות, קיימים שלושה איסורים הלכתיים שיכולים להוות קושי להסכמה לתרומת איברים. איסורים אלו קשורים לכבוד המת, ועל כל אחד מהם נתנו רבנים ופוסקי הלכה שונים מענה הלכתי המתיר תרומת איברים. בימינו רוב הרבנים אינם רואים באיסורים אלו מכשול לתרומת איברים.

א. **ניוול המת** הוא איסור מן התלמוד על פגיעה או הטלת מום בגופה ללא צורך. האיסור תקף גם בנתיחת גופות. כמה מגדולי הפוסקים (כמו הרב בן ציון חי עוזיאל והרב עובדיה יוסף) מתירים נתיחה לאחר המוות אם תוצאת הנתיחה עשויה להציל חיים. מכיוון שהשתלת איברים מצילה חיים, מרבית הרבנים מסכימים כי אין כאן משום ניוול המת. פוסקים אחרים פסקו שאם התורם הסכים לתרומה בחייו, אין בכך ניוול המת כי בעיניו אין זה בגדר ניוול.

ב. **הנאה מן המת** היא איסור על פי ההלכה שעניינה קבלת טובת הנאה כלשהי מגופת המת כגון מכירתה למטרות מחקר רפואי. על פי איסור זה, איבר שנתרם לאדם אחר גורם ל"הנאה" ועל כן אסור. מכיוון שתרומת האיברים מצילה חיים, רוב הרבנים קובעים כי אין בה משום הנאת המת. זאת על פי הכלל שקבע רבי יוחנן בתלמוד בבלי (פסחים כה, ע"א): "בכל מתרפאין חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים". כלומר לצורכי רפואה מותר להשתמש בכל אמצעי מלבד עבודה זרה (אמצעים המשמשים לעבודת אלילים), גילוי עריות (קיום יחסי מין אסורים) ושפיכות דמים (גרימת מוות). רש"י מפרש כלל זה: "בכל מותר להתרפא – אפילו באיסורי הנאה". מכאן שעל פי רש"י, הנאה מגופת מת שהיא לצורך רפואה – מותרת.

ג. **הלנת המת או חלק מגופו** – הלנת המת היא עיכוב קבורת המת ללא צורך. איסור זה כתוב במשנה הקובעת ש"כל המלין את מתו עובר בלא תעשה" (סנהדרין, ו, ה). על פי עיקרון זה, אסור להלין אף את איבריו של המת כדי להשתילם. המענה לכך הוא שחיבור

האיברים לאדם חי מחזיר אותם לחיים, ולכן ההשתלה אינה נחשבת להלנת חלק מגופו של המת.

עמדת ההלכה בעניין תרומת איברים מתורם חי

הקושי בתרומת איברים מאדם חי מבחינה הלכתית מתמקד בשני איסורים בהלכה היהודית: "איסור חובל בעצמו", כלומר האיסור על אדם לפגוע בעצמו; ו"איסור הסתכנות", כלומר האיסור על אדם לסכן את עצמו. השאלה היא אם אדם המסכים לתרום את איבריו עובר על איסורים אלו. **איסור חובל בעצמו** – ההלכה אוסרת הן על חבלה עצמית הן על חבלה בזולת. אין ספק שבתרומת איבר מאדם חי יש מין חבלה עצמית (של התורם בגופו שלו) או של חבלת הזולת (של הרופא בתורם). אולם פוסקי ההלכה פסקו שאיסור זה חל רק על חבלות שנגרמו דרך ניציון (ריב) או דרך ביזיון ועל חבלות שהן תוצאה של קלקול או של השחתה שלא לצורך. מכיוון שתרומת איבר מן החי אינה נעשית בדרך ניציון או בדרך ביזיון, ובוודאי אין בה קלקול או השחתה – ההפך הוא הנכון: יש בה צורך ותועלת רבה – לא חל כאן איסור חובל.

איסור הסתכנות – האם מותר לאדם לסכן את חייו שלו כדי להציל את חברו מסכנה ממשית

וודאית? פוסקי ההלכה הביעו דעות שונות בנושא תרומת איברים מאדם חי לאדם הזקוק להשתלה. יש פוסקים שאסרו תרומה מאדם חי בנימוק שאסור לאדם להכניס עצמו ל"ספק סכנה". יש פוסקים שהתירו לתורם חי לתרום על פי מידת החסידות (מעשה של יושר והגינות אך מעשה שאינו חובה על פי דין). משום שהסיכון בתרומת איבר קטן למדי אין כאן איסור להסתכן, אך גם אין חיוב לעשות זאת כי בכל זאת יש מידה של סכנה. ויש פוסקים שכתבו שלא רק שמותר לתרום איבר מאדם חי, אלא שיש בכך מצווה שכן הסיכון קטן ובזכותו מצילים חיים.

האומנם קרניות מצילות חיים?

יש הגורסים כי ההלכה היהודית אוסרת על תרומת קרנית מאחר שאין בה כדי להציל חיים ומשום כך אין היא מבטלת את האיסורים הנוגעים לגופת המת. עם זאת פוסקים חשובים כמו הרב איסר יהודה אונטרמן (לשעבר הרב הראשי לישראל), הרב טוביה פרידמן ואחרים רואים בעיוורון מחלה המסכנת חיים מכיוון שהסביבה מסוכנת לעיוור ועלולה לגרום למותו. הם פסקו אפוא שכדי להחזיר לאדם את ראייתו, תרומת הקרנית נחשבת "הצלת חיים" מבחינת ההלכה.

החומר נלקח, סוכם ועובד מ:

- התכנית לתרום מכל הלב
- אתר אדי: <http://kartisadi.org.il/halaha.html>
- אתר עמות הדוד: <http://www.hods.org/Hebrew/index.asp>
- מאמר של ד"ר אברהם שטיינברג: "מוות עפ"י היהדות וההלכה", אתר המרכז הלאומי להשתלות, 2010.